

դիր մը դրեր է . քանի մը տարիէն ծեփը [Թափելով՝ տակի արձանագիրը դուրս ելեր է :

Հոս դրուած պատկերին մէջ Ղեբ-
սանդրիոյ փարոսին հին ստորագրու-
թեանը յարմար ձեւացած տեսքը կ'ե-
րենայ . իսկ հիմա հարիւրաւոր տա-
րիներէ 'ի վեր ան աշտարակին հետքն
ալ չէ մնացած . ինչուան փարոս կղզին
ալ հիմա ցամաքին հետ միացած է՝
'Աեղոս գետին բերած ու լեցուցած
հողերովը :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յօժանէս Սարգսիս Սարգսիս :

ԻՆԱՏՈՒՐ մեծ հանճար՝ կրթու-
թեամբ և երկար ուսմամբ կրկին մեծ-
յած և զօրացած, բարակամիտ ըմբռ-
նումն և վարպետ բացատրութիւն,
լեզու արուեստաւոր՝ բայց յստակ և
հայկաբան . արտաքին և աստուա-
ծային գիտութեանց հմտութիւն, քա-
ջախօհ դատողութիւն, վսեմ և ան-
դրգիւ ոգի, անխոնջ հետաքնին և
սիրող ստուգութեան, պատկառելի
ծանրութեանը հետ զուարճախառն
ընտանութիւն, միանգամայն և մէկ
զարմանալի խորհրդաւոր կերպ մը՝ ու-
րով կարծես թէ ինքզինքը կը քօղար-
կէ հասարակնայուածքներէն, ասոնք
են մեր մեծանուն Յովհաննէս Սար-
կաւազ վարդապետին յատուկ բնու-
թիւնը, բարբը, ձիւքը, որ ախորժե-
լի պարտք մը կը գնեն մեր վրայ որ
ծանօթութիւն մը տանք իր վրայօք
իրեն համազգեսացը . վասն զի աս ձիւ-
քերովն է որ ինքը իր գտնուած ժա-
մանակին և դիպուածօցը մէջ զինքը
ճանչցողներուն զարմանք բերելէն
զատ, իմաստութեամբը [Թողած յի-
շատակարաններովը անմահ է այսօր
ալ, և անմահ պիտի մնայ միշտ մեր
դրականութեանը և ընդհանուր ի-
մաստնոց կարգին մէջ, և իրեն հաւա-
սար անձինք գտնելը միշտ աշխատալի

և դժար գործ պիտի ըլլայ մեզի :

Սեր դրականութեան մէջ յայտ-
նի է բանասիրաց որ երկու նշանաւոր
դար ունեցեր ենք, մէկ մը՝ Բրիտո-
սի հինգերորդ դարը՝ որ է [Թարգման-
չաց ոսկեգրիչ ժամանակը, մէկ մ'ալ
երկոտասաներորդ դարը՝ ուր մէկ դըպ-
րոցէ ելան սուրբն 'Աբրահմ Շնոր-
հալի և իր եղբայրը 'Վրիգոր վկայա-
սէր, Սարգիս Շնորհալի և Իգնա-
տիոս վարդապետ, և իրենց մերձա-
ւորները 'Աբրահմ Ամբրոնացի, 'Վրի-
գոր Տղայ և այլն, որոնք նորոգեցին
ոսկեզէն գրիչները, և հնազարդ մը-
տաց ծննդոցը վրայ նոր ծաղկափթիթ
շնորհք մը բերին, այսինքն յստակա-
գոյն բացատրութիւն մը որ աւելի
յարմար է նոր դարերուն : Սարկա-
ւազ վարդապետ ան դպրոցէն չէր,
բայց կրնայ հայր ըսուիլ անոր, որով-
հետեւ քան զայն քիչ մը առաջ նոյն
շնորհքով փայլեցաւ՝ հանդերձ հին
վսեմութեամբ, և իր վարպետ զուր-
ցուածքովը եղաւ եզակի և անմահ
մատենագիր մը : Ստասաներորդ
դարուն կիսէն ինչուան ժ. դարուն
երեսներորդ տարին քշեց իր կեանքը,
ըսել է թէ իր խոր ծերութեան ա-
տենը վերոյիշեալ վարդապետները
գեռ երիտասարդ ու միջահասակ էին,
և գրեթէ ինքը գրիչը [Թողու ատեն՝
անոնք ձեռք կ'առնէին : Եւ ատեն-
ներս քաղաքական հին հայաստան
ալ նորոգուելու վրայ էր . Բագրատու-
նեաց տէրութիւնը նոր վերջացած,
հայոց մէկ մեծ մասը իր բնական աշ-
խարհքէն ելած՝ ուրիշ աշխարհքներ
գաղթականներ կը հաստատէր . ու-
մանք գեռ իրենց մեծ տէրութեանը
կտորներուն վրայ կուռըտելով՝ ան
հին աշխարհքին ամուր կողմերը որը
ապաւինած որը բռնացած կեցեր էին,
աստղաբաշխից կարծած՝ մեծ մոլորա-
կի կտոր մանր մոլորակաց պէս . ու-
մանք ալ ասդիէն անդիէն՝ մէկտեղ
եկած մէկ ամբողջ ջահ մը վառել կը
ջանային, այսինքն մեր Ուղեբիւնեան
և Պահլաւեան իշխանները՝ Նիւրիկիոյ

մէջ : Օստոնք պայծառացնելու համար Լստուած հանեց լերսէսներն ու Վրիգորները . իսկ վերին կողմերը մնացած Հայոց՝ որոնց յետին փայլումը հասեր էր , պարգևեց աս լուսատու վարդապետը , և իրմէ վերջը իրեն հաւասար մէկը չելաւ հոն :

Իր հայրենիքն էր Լըցախ աշխարհին Փառխոս կամ Փառնէս գաւառը՝ Սիւնեաց բնիկ Սիսական գաւառին դրացի , որ աս ատեններս զատ թագաւորութի ունեցաւ՝ Սիսականի կամ Փառխոսոյ անուամբ , և իրեն իշխանները հին Հայկազանց սերունդքն էին : Սարկաւագին աշխարհք եկած ատենը ասոնց սակաւատե փառքն ալ մարը մտնելու վրայ էր : Իր մանկութեանը՝ հայկական վեհապանծ որբուն տեղը անոնց վարատական գաղթիլը և Սիւնեացոց յարձակմունքները տեսաւ : Լստուածն ըրած արիւնները դեռ կը միային աչքին առջև . և անանկ տպաւորութիւն մը ըրած է վրան աս բարբարոս ազգին մեր աշխարհքը գառն ու տիրելը , որ ան ատենէն մտքին մէջ նկարուած պիտի ըլլան այն պատկերները՝ որ վերջը գրով աւանդեց յետնոց . երանի թէ մեզի ալ հասած ըլլար : Բայց աս շփոթութիւնները իրեն դաստիարակութեանը և ուսումնասիրութեանը արգելք չեղան . հայրը արդէն քահանայ էր , և ինչպէս կ'երևնայ՝ այն սրբազան աստիճանը իրենց ցեղին մէջ շատը ունեցեր էին . ուստի իր տղան ալ՝ որ Յովհաննէս կ'ըսուէր բնիկ անուամբ , և կ'երևնայ թէ շուտով սարկաւագ ձեռնագրել տալուն Սարկաւագ ըսուեցաւ անկէ վերջը , ուզեց նոյն ճամբան դնել . անոր համար պզտիկուց զրկեց որ ուսմունք սորվի : Ինչ ատենի երեւելի ուսումնարաններն էին վերջին Բագրատունեաց և Սրաց թագաւորաց ծաղկեցուցած վանքերը , Հաղբատ , Սանահին և ուրիշ քանի մը անոնց մօտ վանքեր . աս տեղուանքս անցուց Սարկաւագ իր անյագ ուսումնասիրութեամբ վառուած հա-

սակը : Իր ազնուական բարքը և բնատուր սրամտութիւնն ալ ջանիցը հաւասար , անկատար հասակին մէջ ալ զինքը կատարելոց կարգը անցուցին . և ինքն իսկ կրնայ վկայ սեպուիլ աս բանիս իր խօսքովը՝ որ գրուածքի մը մէջ կ'ըսէ . “ Ի նախնեաց բարեպաշտից և յիմաստուն ծնողաց բուսեալ , որք անուցին զիս օրինօք հոգւոյն կենաց առնել քան ըստ բնութեան տածիւք ինձմա յառ մանկունս . որովք յառաջնումն հասակին դաստիարակեալ՝ յոյս տայի քաջութեան ” :

Լըջի ուսումնական տարիները անցուց ինչպէս կ'երևնայ՝ անդադար կարդալով և հմտանալով , ետքն ալ գիր անցնելով իր հասուն մտքին պրտուղները . բայց ինչպէս որ ընտիր ընթերցուածներու սիրող էր , այսպէս ալ իր գրուածքը ընտիր կ'ուզէր . անոր համար մեծ ջանք ըրած կ'երևնայ գեղեցիկ ոճ մը ստանալու , միանգամայն և բարձր ու վսեմ , վասն զի արծիւ միտքը արծուոյ թև ալ կ'ուզէ . և յիրաւի , իր ամէն գրուածքներուն մէջ կ'երևնայ մէկ ճարտար ու սովորականէ վեր իմաստասիրական շարադրութիւն մը , ամենեւին իմաստակութեան և արուեստակութեան հեռու , և միանգամայն պարզ և խորամիտ , որ մէկէն կը ցուցնէ թէ այսպիսի գրուածք միայն իրենն է և ոչ ուրիշ : Հատ լաւ կ'ըսէ ասոր համար Սիրակոս պատմիչը , թէ “ Սորա բանք ամենայն իմաստասիրական ոճով է որպէս զՎրիգորի աստուածաբանի , և ոչ գեղջուկ ” : Լստուածաբանին հետ յիշելու էր մեր Յովհան Իմաստասերն ալ , որուն թերեւ միայն հետևող եղաւ Սարկաւագ , և անոր ճարտար ոճը՝ Հնորհալոյն քաղցրութեանը հետ խառնած՝ կրնայ Սարկաւագի գրչին գաղափարը սեպուիլ : Յովհան Իմաստասիրին անունն ալ մականունն ալ՝ գրիչն ալ ժառանգեց Սարկաւագ , և ամէն պատմիչ և իշատակողք չեն կրնար անունը տալ անոնց կոչելու Իմաստասեր կամ Իեծ

իմաստասէր, Մտուածային իմաստասէր, Վերունակ վարդապետ, Սեծ սոփեստէս և այլն. այս ետքի զուրցուածէս կրնանք իմանալ որ զուտ իմաստասիրական գրուածքներ ալ ունէր, որոնց հետքը միայն կ'երևնան հիմայ. միանգամայն և ճարտասանական և քերթողական արուեստից հետեցաւ, և յաջողութիւնը ցըցուց իր շարագրութիւններովը. ինչպէս ասոր ալ վկայութիւն կուտայ ինքն իրեն համար քանի մը խօսքով Սարեկի դիմառնական երգոյն մէջ որ հոս պիտի դնենք, ուր կ'ըսէ.

“ Որով յաղթեալ մեզ իմաստնոցս և կարծեցեալ բանաստեղծացս ”.

Եւ դարձեալ սարեկին քաջ երգեցողութիւնը գովելով.

“ Մտ գաս նրստիս մերձ առ ինե իբր արուեստիւ ինձ յանգակից,

Բազմաղեալ երգարանաւ եղանակես և կաքաւես.

Հոմերական տաղիցըն չափ քե ծանուցեալ լինի բազմաց

Յոտանաւոր և ցուցական ըստ քերթողացըն տեսակի,

Կամ թէ ևս աւելագոյն որպէս թըւի ինձ գիտողիս ”.

Իսկ իր անխոնջ ուսմանց զբաղելուն համար կ'ըսէ հոն.

“ Ուսայ ես դեգերմամբ ևս 'ի բազմաց ամաց հետէ,

Օ ի տքնեցայ զօր ամենայն և ըզգիշերըն բովանդակ

Բ՛ւ իմաստըս ցանգութեամբ, նաև սիրովն որ առ հանճար ”.

Սերոյիշեալ պատմիչն ալ կ'ըսէ.

“ Սեծ իմաստն գիտութեամբ քան զյոլովս և հանճարեղն յամենայնի, և փտահարուստն : Սա բազում ինչ աշխատասիրեաց 'ի գիրս՝ յիշատակ բարի թողեալ. . . վասն զի յոյժ իմաստուն էր այրն և աստուածային շնորհօք զարդարեալ ”.

Եւ յսպիսի զօրաւոր միտքը ուսմանց երեսովը չէր բաւականանար, հասկախորերը իջնալ կը սիրէր. անոր հա-

մար դժուարութիւններէ չփախելով, ինքը զանոնք դիւրացընել կը ջանար ուրիշներու, և տարակուսական բաներու մէջ ստուգագոյն աղբիւրները քննել կ'ուզէր, ինչպէս աս մէկ գիպուածէս ալ կ'իմացուի : Հատ առ տենէ 'ի վեր էր որ Սաղմոսաց սուրբ գիրքը, որ քան զամեն գիրք հասարակ էր մեր ազգին մէջ ալ ինչպէս այլոց, շարագրութեան և գրուածքի տարբերութիւններով շփոթութե պատճառ եղեր էր կարդացողաց, և հարազատը որն է՝ կ'ուզէին իմանալ. աս բանս Սարկաւագին ալ մեծ հոգ եղած էր, և շատ օրինակներ քննելէն ետեւ՝ փնտռելով գտաւ Հաղբատու գրատանը մէջ ամենէն տակը դրած մէկ հին սաղմոս մը որ թարգմանաց ձեռքովը գրած էր, կիսամաշ ու բարակ գրերով. այն գեղեցիկ յիշատակարանը համբուրելով և աչացը վրայ դնելով՝ առաւ գնաց, աշխատութե անոր օրինակը առաւ և ուրիշ շատ ալ օրինակել տուաւ ու ցրուեց Հայաստանի ամէն կողմը : Մոր նման՝ բայց ասկէ մեծ արդիւնքն ալ եղաւ Հայու տոմարը շտկելը, որ թէպէտ Զգարէն 'ի վեր ջանացեր և կարգի մը խութեր էին՝ բայց շարժական ըլլալովը գեռ շփոթութիւնները դադրած չէին. իրաւ Մանիա Հիրակացի և Մնաստաս կաթողիկոսն է դարուն մէջ ջանացին աս բանս շտկելու, բայց կաթողիկոսին մահուամբը փրկսփային ջանքը անգործ մնաց : Իսկ Սարկաւագ վարդապետը նորէն աշխատեցաւ, տարեկան տօները հաստատուն ըրաւ, և Հայու տոմարը ուրիշ ազգաց տոմարներուն հետ բազդատելով՝ համեմատութիւն ըրաւ. աս կարգաւորութիւնը մերոնք կ'անուանեն Սարկաւագադիր կարգ. բայց ափսոս որ իր դրած կարգն ալ մասամբ միայն կատարուեցաւ, և որ ցաւալին է՝ իր գրած տոմարէն ալ միայն քանի մը կտոր տեսեր ենք մենք, և չենք գիտեր թէ ամբողջը կայ, և ո՛ւր կը գտնուի :

Լայսպիսի գրուածներն են որ իմացուցին թէ կայ ազգին մէջ ասանկ ամենահաս և կարող գրիչ մը, անոր համար շատը իրենց տարակոյսներուն լուծմունքն իրմէ ուզեցին, ինքն ալ աննախանձ և բարեսէր ըլլալով՝ լցուց կարօտութիւննին. այսպէս են մեզի հասած քանի մը մանր գրուածքները հովերու և Երկրաշարժի պատճառին վրայ: Բայց իր ուսումնական ամենէն մեծ արդիւնքն ան եղաւ որ ուսմանց նորոգող եղաւ և ընտիր ախորժակ մը տրոհող: Ինչ որ ժեղատուն մէջ սկսան Եւրոպացիք՝ ինքը մետասաներորդին սկսեր էր, կամ թէ իրեն ժամանակակից դպրոցականներուն հետ. և թէպէտ չհասան մեզի այն գրուածները, բայց յայտնի է որ ինքը դասատուութեամբ ալ ան նոր ոճը բանեցուց, անոր համար ըսուեցաւ « Ի՛նձ Եփեսոսէսն հաղթատայ »:

Սարկաւազ վարդապետին մտաց ուժը գիտութեանց՝ հոգին ալ Լստուծոյ և աստուածայնոց նուիրած էր, ինչպէս որ ամէն ասանկ զօրաւոր և զգօն իմաստասիրաց յատկութիւնն է. և իրեն գրուածքներն ալ կը վերկայեն որ աստուածային բաներու մէջ խորամուխ էր, միանգամայն և մեծ հոգեսիրութեամբ վառուած՝ ճմարտութեան և վարուց ուղղութեան բերելու ջոկիչները, բայց առանց կռուասէր վիճման և բռնադատութեան, այլ անհակառակ և խելացի հաւանողական խօսքով և գրով: Լայս հոգին և այս մեծ հանձարն էր որ զինքը հաղթատու վանաց առաջնորդ ըրին. ան պաշտօնն ալ ինչպէս իր պատճառաւ ուրիշներուն՝ ասանկ ալ իրեն շատ օգտակար եղաւ միտքը աւելի բարձր աստիճանի հասցնելու. լաւ ճանչցաւ մարդուս սրտին ճամբաները, և անանկ թափանցող եղաւ որ հոգեւտեսութեան ձիրք ունեցած կը կարծուի: Վաղցրութիւնը իրեն գործիք էր ըրած սիրտ շահելու, բայց ոչ երբեք անով թէթեւութեան մը ի-

ջաւ. վսեմութիւնը իրեն խօսքին հաւանեցուցիչն էր, սքանչելի վարքը և օրինակը՝ անխօս և բռնադատիչ քարոզ, տկարաց և կարօտից համար՝ գրուածքները միշտ յիշեցուցիչ և արթնցնող. տեղին յարմար խստութիւնն ու անաչառութիւնն ալ՝ վարդապետական պաշտօնին համեմատ, և անոր պատիւը աւելցնող՝ քան թէ ահարկու ընող: Կը պատմեն թէ իր պաշտօնին անարժան քահանայ մը շատ անգամ խրատուելով՝ բայց իր անկարգ վարքէն ետ չկենալուն՝ Սարկաւազ վարդապետը զինքը պատարագէն արգիլեց. անօրէնը ոչ վարդապետին քաղցրութիւնը և ոչ սաստը, և ոչ ժողովրդեան արհամարհանքը (որ ծաղրելով Օսման կը կանչէին իրեն) բանի տեղ դրաւ, հապա զայն որ իր անարժանութեանը արգելք կ'ըլլար սուրբ խորհուրդը մատուցանելու՝ ուզեց անոր սուրբ նախանձաւորութեանը զոհ ընել. վասն զի Յըմարտութիւնը ծանր կուգայ ծռած ըղեղներու: () ր մը ճամբան հանդիպելով իր վարդապետին, աւազակաբար յարձրկեցաւ՝ այն մեծ և պատկառելի գլխուն վրայ ձեռք վերցնելով. իսկ վարդապետը իր անխռով և քաղցր ծանրութեամբը ըսաւ, սիրելի որդեակ, ինչո՞ւ կ'ուզես չար չարել քու վարդապետդ. պատասխանեց լիբբը. ինչուան հիմայ Օսման էի, հիմայ սիրելի դարձայ. ինչո՞ւ դուն ալ զիս սպաննեցիր զրկելով եկեղեցիէն: Սարդապետը տեսնելով որ խրատը բաւական չէր ըլլար անոր պարտքը ճանչցնելու, ուզեց Լստուծոյ թողուլ դատաստանը. տալու զանիկայ եկեղեցին և ծանուցումն ըրաւ՝ թէ աս եղբօրս յանցանքը զրպարտութիւն սեպելով կ'ընենք և կ'ազատենք բանադրանքէ. իսկ աներեսը այն չափը հասեր էր՝ որ յանդգնեցաւ նոյն օրը պատարագ մատուցանելու. բայց Լստուծոյ բարկութիւնը վրան հասնելով՝ դիւաճարածի պէս ընկաւ, ինչուան որ նոյն

հոգեւոր վարդապետը աղօթքով թէ անոր առողջութիւնը պարգեւեց և թէ խելքը գլուխը բերաւ :

Իր հոգեւորութեանը համար ըստուեցաւ՝ « Եւր տեսող և լի հոգւով » , և իր սքանչելի աղօթքներն ալ նոյնը կը ցուցնեն . և ինչպէս կ'երեւնայ՝ աս աղօթքները ոչ միայն իր սրտին զովացմանը համար գրեց , հապա նաեւ անոնց՝ որոնց հոգը իր սիրտն էր առեր . անոր համար ըստ զանազան հասակի և կրից հոգւոյ շարագրեց տրոց համար անոնց հասակին յարմար շնորհքները խնդրելով , և մեղաւոր ու ալեկոծ հոգիներուն համար ուրիշ կերպ , վառած սրտի համար ուրիշ և այլն : Համբալները իմաստութեան սիրոյն յորդորելու համար՝ գրեց իմաստութեան յորդորներ , որոնց մնացորդները հասան մեզի . քահանայից՝ իրենց ասաւոր պաշտօնը արժանաւորապէս պաշտելու համար՝ քահանայութե վրայ ընտիր ճառ մը գրեց խոհական վարդապետութե . սրբոց և մանաւանդ մեր եկեղեցւոյ հարց յիշատակը նորոգելու համար իրենց որդւոցը սրտին մէջ՝ գեղեցիկ ներբողներ | ուսաւորչայ և անոր թուանցը վրայ , եկեղեցական պաշտօնն ալ զարգարեց ընտիր երգերով : Եւսպիսի ջանքն անկարելի էր որ անպատու մնար . իրեն արժանի աշակերտներ ունեցաւ , բայց ժամանակը՝ որ վարպետին գործոցը չխնայեց՝ աշակերտներուն ալ բոլորովին մոռացութեան մէջ թողուց : Բայց ինչպէս որ առաջ ըսինք , աստուածային բաներու մէջ ծանրութեամբը՝ մարդկանց քաղցր ընտանութիւնը չմոռցաւ , հապա գիտէր զի ջանել մարդկանց և կենակցիլ քաղցրաբանութեամբ , ինչպէս որ Օղարթատէս ալ կ'անուանեն զինքը : Օղարթութիւնը ոչ միայն երեսին , այլ և լեզուին և արթուն մտացը վրայ կը փայլէր , որով շատ օգուտ բերաւ իր վանքին ալ՝ իր մօտ գտնուած ազգայնոց ալ . վասն զի շատ իշխաններու և բռնաւորնե-

րու սիրտը կ'առնէր աս ձիրքերովը՝ նման իր պատուակից Յովհաննէս Իմաստասիրին . և Դաւիթ Մրաց թագաւորը այնչափ լաւ ճանչցեր էր աս մեծ մարդուս յարգը՝ որ շատ հեղհետը կը տեսնուէր , և գլուխ ծռելով օրհնութիւնը կը խնդրէր . Սարկաւազ ալ մեծութիւն չծախելու համար՝ Դաւիթ մարգարէին խօսքը յարմարցնելով կ'ըսէր . « Դատի ըզ՝ Դաւիթ ծառայ իմ , և իւղով սրբով իմով օծի զնա . ձեռն իմ ընկալցի ըզնա , և բազուկ իմ զօրացուցէ զնա » :

Դամանակին խնդիրները , և Յունաց հետ վիճմունքը ստիպեցին մեր Սարկաւազը որ աստուածաբանական գրուածքներ ալ հանէ . ասոնց ոճն ալ թէպէտ երբեմն Սարկաւագին է , այլ երբեմն ալ շատ հեռու է անկէց . և ասանկ գրուածոց մէջ օտար ձեռք խառնուիլը նոր բան չըլլալով նաեւ մեր ազգին մէջ , չենք կրնար Սարկաւագին ընծայել բոլոր գրուածքը՝ ինչուան որ ստուգագոյն օրինակներ չունենանք ձեռու ընկալ : Հոս յիշենք ինչուան հիմայ անոր մեզի ծանօթ եղած գրաւոր աշխատութիւնները , որոնք ամէնն ալ ընտիր գրուածոց կարգն են :

Ա . Սուրբ | ուսաւորչայ վրայ ներբողական ճառ մը , որ բաւական է Սարկաւագ վարդապետին ոճը և ճարտարութիւնը իմացնելու , լեցուն իմաստներով և կարճ խօսքերով՝ ինչպէս իրեն եզական ձիրքն է : | ուսաւորչայ վրայ գրուած ճառերուն մէջ ասիկայ ամենէն կարճն է , բայց ամենէն ալ գերազանց . աս ճառիս սկիզբն է , « Օնա հատակի սրբոցն տօնէ եկեղեցի » , և այլն :

Բ . Գ . Դ . Սրբոյն Սահակայ , Սեւրովպայ և մեծին Երեսնի վրայ ալ ճառեր գրած է կ'աւանդեն , բայց դեռ չենք տեսած , և թէպէտ կան մէկ երկու ընտիր գրուածքներ ասոնց վրայ՝ որ Սարկաւագին կ'ընծայուին , այլ իր ոճէն հեռու են :

Ե . Սահակայի պատուոյ և պարկէ-

բայ ընդունելութեան, արժանի իմաստասէր անուանը գրուած, թէ խելքը և թէ ոճը, և վսեմ զուրցուածքը. ասոր մէջ կը ցուցնէ թէ ինչ աստիճան պատիւ տալու է պատկերաց. և սկիզբն է՝ «Յանտեղիսն ճարտարագոյնք և հանճարեղբայնբանութիս», և այլն:

Զ. Ս ան շարժման երկրի համառօտ գրուած մը, կամ գրուածի մը կտոր, ուր հովերը երկրիս տակի սասանութեանց պատճառ կը կարծէ, և քանի մը բնական երևոյթներու վրայ կը խօսի:

Է. Ս երկու-իւրեք րոմարի, և Յաղափանիկաւոր լեռոց, որուն ինչպէս յիշեցինք՝ միայն քանի մը հատուածը ունինք:

Ը. Բան խրափո, իմաստութեան վրայ վարդապետութիւն մըն է, մէկ երեսիկ մը բան, բայց պզտիկութե մէջն ալ այնչափ ընտիր՝ որչափ են պզտիկ գոհարները:

Թ. Բոթափիթ, զանազան վերնագրով. մենք քսան հատ մը ճանցեր ենք, ամէնն ալ ընտիր վսեմ սրտաշարժ, որ և ամէն մեր նախնի աղօթագիրներէն գերազանց, և կերպով մը՝ խրեկացիէն աւելի բնական և կատարեալ, թէպէտ խրեկն ալ անհաւասարելի է իր կարգին մէջ:

Ժ. Բարաճախանի Բան, քսան կամ քսանուհինգ գլուխ բան, որոնց մէջ միայն ինչպէս վերը ըսինք՝ աւելի հասարակ զուրցուածք կամ անհարազատ ոճ կ'երևնայ:

ԺԱ. Սրբոց Ս և զեանց վրայ համբարձիին շարականը՝ Սայծառոյի, որուն ամէն բանասէր ծանօթ պիտի ըլլան:

ԺԲ. Բնուշտ իր ամէն գործերուն մէջ գլուխ գործոց սեպուելու է իր Սարգիսեանը, որ հիմա կորսուածներուն կարգն է մեզի, բայց Սարգան, Սիրակոս, Սիսիթար Բորիվանցի, Սամուէլ Բնցի կը յիշեն զայն, և կը վկայեն անոր ընտիր հրմուտ և սքանչելի գրուածքին: Բետ

քի պատմագրիս երախտագէտ պէտք է ըլլանք որ իր ժամանակագրական պատմութեանը մէջ երկու իրեք հատուած կը բերէ աս ցանկալի պատմութեան, որ որչափ ուրախութեան պատճառ է մեզի գոնէ ան մէկ թղթի պատառիկը ունենալնուս և անով ամբողջ գրքին վսեմութիւնը և ազնուութիւնը ճանչնալնուս, այնչափ ալ ցաւ կուտայ անոր կորստեանը վրայ. վասն զի այն հատուածները՝ նման վերագրեալ գրուածոց վսեմութեան՝ անխաբելի փաստ մը կրնան ըլլալ թէ այն պատմութիւնը մեր գրականութեան ընտիր գրուածքներէն մէկն էր, և իրեն ցեղին մէջ թերևս ամենէն ընտիրը: Բ պատմութիւնը կ'երևնայ թէ երկու գլխաւոր մաս էր, մէկ մը ընդհանուր Սկիւթական ազգաց ծագմանը և արշաւանացը վրայ որ ժԱ դարէն սկսան քալ հայաստան, Սելճուգեանց և Տուղրիլեանց վրայ, Բլփասլանին և անոր նախորդացը գործքերը. մէկ մ'ալ Բլփասլանի որդւոյն Սելիքշահին գործքերը՝ որուն մահուամբ կը դադրեցնէ Սարկաւագ իր պատմութիւնը: Չկրնար մէկը անոր ճաշակը առնելէն վերջը՝ մեզի հետ չփափաքիլ ամբողջ պատմութիւնը տեսնելու, և յորդորելու ազալելու ուրիշ բանասէրներն ալ որ ուր որ գրոց ծանօթութիւն ունին քննեն, և թէ յաջողի մէկը գտնելու և մեզի փափաքողացս ալ հաղորդելու, մեր երախտագիտութիւնը բոլոր ազգին երախտագիտութեանը հաւասար սեպէ: Բոյնպէս թէ որ ուրիշ գրուածք ալ գտնուի նոյն հեղինակին, որ անշուշտ ենք թէ պիտի ըլլայ զանազան կողմեր. և ահա աս բանիս վկայ ըլլայ Սարկաւագին:

ԺԳ. Ս երջին գրուածքը, որ է հոս գրուած կարճ ու իմաստալից բանաստեղծութիւնը Սարեկին վրայ: Բիկայ ոտանաւոր գրուածք մըն է, և բոլորովին նոր գաղափար մը կ'ընծայէ մեր ազգին հին գրուածքներուն մէջ: Բ երգը Սարսուանի ազգային դրպ-

պրոցին մէջ հին աղօթագրքի մը մէջ գրած էր Սարկաւագին ուրիշ գործքերուն հետ մէկտեղ, որ դպրոցին մեծերը հաճեցան անցած տարիները մեզի համար օրինակել տալու. և ահա այս երգը՝ որ թէ մեր երախտագիտութիւնը և թէ իրեն նորութիւնը մեզի հրատարակել կուտան օրագրիս մէջ՝ յորդորեցին զմեզ աս տեղեկութիւնս ալ տալու իր հեղինակին վրայ, որ կարգացողը ճանչցած ըլլայ թէ որպիսի մարդու գործ կը կարդայ:

Եւ բանաստեղծութեան վրայ շատ խորհրդածութիւններ կրնայինք ընել՝ յարգը աւելի ճանչցնելու մտքով, միանգամայն քանի մը պակասութիւններն ալ ցուցնելով. բայց ընթերցողաց ախորժակին և ընտրութեան ձգելով բոլորովին աս աշխատութիւնը, հոս չենք կրնար չիշել որ աս քերթուածն ալ շէնքին ու չափերուն կողմանէ մէկ նոր ապացոյց մըն է Սիրգիլիոսի Սշակականացը թարգմանչին կարծեացը. այսինքն թէ աս տեսակ ոտանաւորն է մեր բուն ազգային չափը, և ասիկայ ալ պէտք է ծաղկեցնել նաև իբրև աւելի ազդու և դաշնակաւոր: Եւ թարգմանութեան տպագրութիւնն ալ աս օրերս լմնցած ըլլալով, ընթերցասէրք անոր ընդարձակ յառաջաբանին մէջ տեղն ի տեղը կրնան տեսնել աս բանիս հիմունքն ու զանազան ապացոյցները:

Սարկաւագ վարդապետին մեր ճանչցած այսչափ ուսումնական յիշատակները թէպէտև գեղեցիկ, այլ իրեն ընդարձակ և սուր մտքին նայելով՝ դեռ քիչ են, անոր համար յիշելով նորին իսկ հեղինակին իղձը որ նոյն երգին մէջ կը յայտնէ

... (Ի)ողից ըզկնի անապական

Եւ հանդերձեալն ժամանակ... մեծ յոյս ունինք որ ժամանակը ուրիշ գրուածքներն ալ յայտնէ: Եսոնցմէ դուրս ժամերգութեան մէջ համառօտ մաղթանք մը կայ՝ «(Ի)շեա տէր», որ Սարկաւագ վարդապետին անուհով կը յիշուի. բայց ասիկայ իրմէ

քանի մը դար առաջ յիշուած աղօթք է. ըսել է թէ այն աղօթքը սարկաւագի զուրցելու աղօթք է, կամ թէ ուրիշ Սարկաւագ անունով մէկը շինեւ է. վասն զի Սարկաւագ մականունով ուրիշ մարդիկ ալ կը յիշուին մեր մէջ. և անոնց մէկն է անշուշտ՝ Հաղարծնու վանքին առաջնորդն ալ՝ որուն արձանագրութիւնները կան նոյն եկեղեցւոյն մէջ:

Իսկ մեր Սարկաւագին մէկ միայն սխրալի և սգալի արձանագրութիւնը կը գտնուի Հայոց և Սրաց սահմաններուն վրայ՝ Դուր քաղքէն օրով հեռու Հաղբատայ վանքը, Եստուածածնայ եկեղեցւոյն գեղեցիկ զանգակատանը ոտքին քով, անմահական քարի մը վրայ այսպէս գրուած. ԲՏԱՆՍԱՅՍԱՅՍՍԵՄԱԿԱՆ Է ՍՈՓԵՍՏՈՍԻ ՍԱՐԿԱՒԱԳԻՆ: Եւ արձանին ներքեւ կը հանգչի 718 տարւընէ ի վեր աս մեծ իմաստասիրին աննման գլուխն ու ձեռքը, իրեն զարմանալի և խորհրդաւոր անձին յարմար աս եզական և խորհրդաւոր տապանագիրն ալ ունենալով՝ որ թերևս ինքն իրեն համար շինած ըլլայ:

Սակայն ո՞վ հանճար, որչափ մեծ և զարմանալի է քու զօրութիւնդ, որ այն մեծ ու սրբազան քնարանին մէջ ուր ահաւոր և սրտաշարժ քուն մը կը քաշեն թագաւորներ՝ Բթաս և Սուրիկէ, վայելազարդ դշոյց Սարիամ, (Ի)ամար, Սուսուդան, Բաւրինայ, իշխանք և զօրավարք, ինչպէս՝ Բուրդ Հասան, Սեազայ և այլն, եպիսկոպոսք և վարդապետք ինչպէս՝ Յովհաննէս Երոթորեցի, Բաւրթ, Բոբայրեցի, (Ի)արոս, Գէորգ, և այլն, և այլն, ասոնք ամէնքը զանց ընել տալով՝ եօթը դարէն վերջը մեր միտքը կը յափշտակես, և միայն Սարկաւագի արձանին վրայ նոր արձանի մը պէս կը կանգնես, և այնչափ թագաւորաց, թագուհեաց, իշխանաց, եպիսկոպոսաց, վարդապետաց պերճ գերեզմանները միշտ գերեզման թողլով՝ միայն իմաստասէր վարդապետին

գերեզմանը տաճարի պէս պատուել
կուտաս : Լճի դուռ , որ ոչ միայն քու
խմաստուններդ կը սիրես , այլ և զի-
մաստունները պատուողն ալ չես ար-
համարհեր , ընդունէ՛ թէ որ բոլո-

րովին անարժան չես սեպեր՝ աս ետ-
քի տողերս ալ , որ քու բարեկամիդ
արձանին նայելով՝ գրեր է անոր զար-
մացողներէն մէկը .

Ինդ սեմականդ անմահութեան ոչ ընդ մահու յառեալ արձան
Սրբաբանայ տուն Հայկազին , նախանձարկու քե Հանուրց գոլ .
Ստնառեալ խուժիցըն հէնք՝ յինքեանց դատող սարսեն յաջողդ
Օ որ պաշտէն սիրահամբոյր հսկող հանձար յաներևոյթս ,
Ինդ ըզբանըն զիսկական աթենախառըն գիտելով
Ի յանհասից շնորհաց պըճնեալ զիմաստնարանդ երկնապարիկ .
Ում թէ բնութիւն մոռացամիտ ժխտեաց անդրի արժանւոյդ ,
Դարք կայցեն կամարակապ և ժամանակն իցէ տաճար :

Հ . Ղ . Մ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍԱՐԿԱՒԱԳԻ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԻ ԵՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ԱՍԱՅԵԱԼ ԲԱՆ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

Ի ՊԱՏՃԱՌՍ ՁԲՕՍԱՆԱՅ

ԱՌ ՁԱԳՆ ՈՐ ՁԱՂՕԹԱՆՈՅԱԻ ՆՈՐԱ ԾՌՈՒԵՂԷՐ ՔԱՂՑՐԱՁԱՅՆ

ՈՐ ԿՈՉԻ ՍԱՐԻԿ :

ԻՅԹՈՒՆ և զուարթուն թըռչուն հըսկող և բարբառող ,
Կանչող և կարկաչող , ճըռճուող ձայնող պաշտօնասէր ,
Լճի եկ ինձ մերձ ՚ի գովութիւն զի արարչին փառք մեծասցին ,
Ի՛նքն ՚ի փոքուդ քարոզեսցի և քաջարուեստըն ծանիցի :
Ի՛ջգաւ թըռչուն մեզ թեաւոր ՚ի ջուրց բըղխեալ ընդ համասեռս ,
Բայց տեսակաւ դու անջատեալ ընդ փանաքիս և աննըշանս .
Ի նոյնսրդ յամրաշարժ և գեղով անվայելուչ ,
Ըստ հասակի յոյժ անարգիկ և յօդայինս վերջադասեալ .
Ի՛ջբատ և անհամբար ընդ այլն և դու ես կոչեցեալ ,
Ի՛նչոք և անարար , որպէս ուսաք ՚ի Վրիստոսէ .
Ի՛յլ ըստ անձին ես քաջավարժ բոլոր մասամբ անձնականաւդ ,
Խոհեմ և ողջախոհ , իրաւացի և քաջասիրտ .
Իսկ արուեստիւ դու երաժիշտ ամենահնար անվարդապետ ,
Ինքնաբաւ ինքնուսումըն վայրաբնակ և անքաղաք ,
Ի՛նքն և մօտաւոր , ուրախարար լըսասիրաց ,
Վրաղցրաձայն դաշնակաւոր՝ որպէս կարծեմ ըստ արուեստին ,
Սաստկախօս և հարթավանկ , խանդաղատող և ողբերգակ ,
Հրամայող և ողորդ , ըզխրատականըս ներադրող ,
Սպառնացող և հեզախօս , գըգուող կոչող և հրաժարող ,
Կականող և ձայնարկու , յոյժ խընդացող և զուարճացեալ :
Լճի գիշերըն քեզ ՚ի տիւ , և խաւարն որպէս ըզլոյս ,
Տըքնասէր մըշտապաշտօն ըստ անմարմնոցըն սարասի ,
Յօժարախորժ յաշխատութիւն և վաստակօքըն հանգուցեալ ,
Պիտոյիւք սըղագունիւք իբր անձաշակ մարմին լըցեալ ,